

Met dank aan

Louis Le Roy aan het werk. (Foto: Peter Wouda, Stichting Tijd)

Louis G. Le Roy, die deze zomer op 87-jarige leeftijd overleed, was tekenleraar in Heerenveen, maar ook beeldend kunstenaar, schrijver en de bouwer van de Ekokathedraal in Mildam (bij Heerenveen). Het meest was Le Roy echter inspirator, zonder hem hadden de meeste natuurtuinen er beslist anders uitgezien. Le Roy verwierf grote bekendheid in de jaren '70, zijn boek 'Natuur uitschakelen, Natuur inschakelen' beleefde grote oplagen. Gemeente Heerenveen gaf hem de gelegenheid om zijn ideeën uit te voeren in een groenstrook in een nieuwbouwwijk. De Le Roy-tuin Kennedylaan/Europalaan bestaat nog steeds. In de jaren '70 begon hij op een stuk grond in Mildam met de Ekokathedraal. Net als op de Kennedylaan bouwde hij met restmateriaal

grote, los gestapelde bouwwerken. Vervolgens kregen natuurlijke processen de ruimte.

Door en over Le Roy is veel geschreven, onder andere in Oase waar Ben Veld verslag doet van hun

gesprekken in vier uitgebreide interviews. (tussen zomer '96 en lente '97, als pdf beschikbaar op de www.stichtingoase.nl).

Op de website www.stichtingtijd.nl worden diverse boeken van en over hem genoemd.

De bijdragen op de volgende pagina's geven vanuit verschillende oogpunten fraai weer wat Le Roy teweeg bracht, niet alleen reuring als 'de wilde tuinman' maar ook een manier van denken die soms heel puur, soms gedeeltelijk maar altijd stevig verankerd is geraakt in hoofden en handen van vele natuurtuinliefhebbers.

Louis: bedankt voor je inspiratie!

Schatbewaarder van Le Roy: de Stichting Tijd

Nu Le Roy overleden is, is het belangrijk dat zijn gedachte- en erfgoed (o.a. Ekokathedraal) goed bewaard wordt. Daarvoor is 11 jaar geleden de Stichting Tijd opgericht. De bestuursleden zijn voor hun leven benoemd. Dus, als ik bijna dood ben, moet ik nog snel even een opvolger voor mezelf zoeken! Le Roy zelf was ere-voorzitter van Stichting Tijd. In praktijk kwam hij nooit op vergaderingen en onze voorzitter, Peter Brinkman, overlegde met Le Roy over de bestuursbesluiten. Met als gevolg dat onze arme Peter met een waslijst vol voorstellen terug bij het bestuur kwam. Gelukkig hadden we als Stichting Tijd ruimte, soms veel ruimte, om met de waslijst van Le Roy om te gaan.

Voor mij was het een hoogtepunt om het 100-jarige Ekokathedrale bestemmingsplan met de gemeente Heerenveen rond te krijgen. Voor bestuurlijk Nederland absoluut uniek! Stel je voor: een plek die 100 jaar met rust wordt gelaten in het bestemmingsplan. De meeste bestemmingsplannen worden minstens om de 25 jaar vernieuwd, dus we slaan minstens vier bestemmingsplanwijzigingen over! Dat geeft veel rust. Het 100 jarige contract gaat verder dan alleen stedenbouwkundige rust, de bouwwerken hebben een langdurig wordingsproces. Het geeft ook maximale kans voor natuurontwikkeling. Samen zorgt dit voor optimale continuïteit en navolgbaar beleid voor andere, bestaande en nieuwe, Ekokathedrale plaatsen (o.a. Lewenborg, Groningen).

Louis Le Roy

Binnenkort komt de Ekokathedraal in eigendom van St. Tijd en dragen wij de verantwoordelijkheid ervan, ook naar de toekomst. Gezien de beperkte financiële draagkracht van St. Tijd zal dit wel wat gepuzzel geven. Entree vragen voor bezoek aan de Ekokathedraal (elk jaar vele duizenden bezoekers) ligt voor de hand, maar daarvoor zullen we niet kiezen. Het open en publieke karakter is juist een belangrijk punt in het Ekokathedrale proces. Wel betalen groepen voor een rondleiding, dat zal zo blijven. Het is niet de bedoeling dat Stichting Tijd krampachtig het bestaande in stand probeert te houden. We willen juist actief meegaan met veranderingen. Zo wordt er de laatste jaren door de bouwgroep onder leiding van een vaste bouwmeester zeer goed gebouwd op de Ekokathedraal. Er zijn prachtige, hoge bouwwerken bijgekomen! Uitbreiding met ± 2 ha nieuwe grond is in voorbereiding. Wat nu nog weiland is

krijgt straks deels een ekokathedrale en deels natuurbestemming. Dit laatste gedeelte wordt langzaam verschaald en ingezaaid met inheemse planten. Ook worden er bomen en struiken geplant. Zo wordt het een uitbreiding en voortzetting van de bestaande Ekokathedraal.

Als bestuur kun je geen 100 jaar vooruit denken, maar er wel van dromen. Ik denk dat we kunnen bijdragen aan een creatieve en positieve ontwikkeling van de Aarde. Een experimenteerplek voor creatieve geesten is een goed begin. Misschien krijgt Le Roy nog eens gelijk met zijn één procent grond bij elke stad of dorp bestemd voor Ekokathedrale processen, waar met vrijheid en creativiteit gebouwd kan worden. Een nieuwe standaardregel in alle bestemmingsplannen! Dan zijn wij als Stichting Tijd altijd bereid om dit van een mooi 100-jarig contract te voorzien.

Een stille wens van mij is, dat alle boeken die we uitgeven ook als E-book zullen verschijnen. Vooral Le Roy's bekendste boek Natuur uitschakelen – Natuur inschakelen zal nog lang tijdloos blijven. Een prachtige route naar de toekomst.

Nog een stille wens is dat Stichting Tijd de 100-jarige 'Ecodraal' ontwikkelt (een munteenheid gekoppeld aan de waarde van de Euro) als een soort obligatie om de stichting meer financiële armslag te geven. Een 'Ecodraal' als origineel kado, ter ondersteuning van het werk van de Stichting Tijd. Een 'Ecodraal' kan een waarde hebben van 10 – 50 – 100 of 1000 Euro en is ingeschreven bij een notaris. Na 100 jaar volgt terugbetaling of voortzetting. In de tussentijd heeft de Stichting Tijd ruime financiële mogelijkheden om grond te kopen, deels voor bouw van nieuwe Ekokathedralen maar ook voor het uitgeven van boeken en kennisverspreiding door de Le Roy-academie. Vooral de 1000 'Ecodraal' krijgt een bijzonder ontwerp, zodat die 100 jaar ingelijst aan de muur kan hangen!
Henk Pleiter, Bestuurslid van de Stichting Tijd en kweker van inheemse planten in Dwingeloo.

De Stichting Tijd houdt zich ondermeer bezig met:

- voorbereiding van aankoop nieuwe grond naast de Ekokathedraal;
- opzetten Le Roy academie;
- bemiddeling en kennisoverdracht bestaande en nieuwe Ekokathedralen, waar ook ter wereld;
- Lezingen in binnen- en buitenland;
- uitgave en beheer boeken Le Roy;
- organisatie '31 okt. symposium' te Heerenveen;
- ondersteuning bouwgroep Ekokathedraal;
- onderhandelingen en begeleiding Le Roy-tuin aan de Kennedylaan en Europalaan, Heerenveen;
- actief beheer website www.stichtingtijd.nl;
- opzetten en samenwerking kunst/culturele route rond Ekokathedraal;
- en nog meer plannen en ontwikkelingen.

Voor meer informatie: www.stichtingtijd.nl

Henk Pleiter (2e v.l.) tijdens excursie voor Wilde Weelde.

(Foto: M. Klees)

La Naturaleza Activada

In Oase, voorjaar 2008 beschreef ik onder de titel *De ingeschakelde natuur*, de beginjaren van ons project *Nature Switched On* in de Spaanse Pyreneeën. LeRoy was een belangrijke inspirator voor opzet en inrichting van het door ons aangekochte terrein, ruim een hectare kalkgrasland met bosschages verdeeld over een aantal terrassen. Wat valt er nu, vier jaar later, te zeggen over de praktische uitwerking van die invloed en hoe heeft zich het een en ander ontwikkeld?

Er is inmiddels een min of meer permanent onderkomen gebouwd in de vorm van een tuinhuis. Zelf ontworpen en gebouwd met stroballen, leembepoelstering en vegetatiedak. De natuur is op vele manieren ingeschakeld: elektriciteit uit zonne-energie, verwarming met een houtkachel, compost toilet, 'solar shower', plantenkas en groentetuin met permacultuur (het kraanwater betrekken wij van de openbare waterleiding.)

Hoewel de indruk misschien niet direct gewekt wordt, ben ik zelf eigenlijk nogal onpraktisch, traag, beschouwend, om niet te zeggen lui van aard. Het was daarom voor mij

(Foto's: Andreas Brons)

Andreas Brons: “Dat simpelheid en nietsdoen zo elegant kunnen samengaan met ecologie en duurzaamheid”

een zeer aangename ontdekking dat die neiging naar simpelheid en nietsdoen zo elegant kunnen samengaan met ecologie en duurzaamheid. Ik denk ook dat het een fundamentele kern is in het denken van Le Roy: zelf een stap terug doen en de natuur het werk laten doen. Die 'ingeschakelde natuur' geeft mij een vrij vergaande vorm van (economische en fysieke) onafhankelijkheid en biedt de gelegenheid om mezelf te wijden aan waar ik wel actief manipulerend in wil zijn, met name in de kunsten: muziek en fotografie. Daar is de invloed en inspiratie van Le Roy overigens ook duidelijk in aanwezig maar dat is misschien weer een ander verhaal.

Het planten- en dierenleven op ons terrein gaat prachtig zijn gang. Het spaarzame beheer beperkt zich tot gericht maaien met de zeis en selectief kappen. Er ontwikkelen zich al mooie overgangszones van het

gemaaide grasland naar het belendende bos. Daarnaast lijken een aantal kruiden waaronder echt bitterkruid (*Picris hieracioides*) zich goed te ontwikkelen ten nadele van dominante grassoorten zoals hoge dravik (*Bromus diandrus*). Een niet onbelangrijke invloed van onze aanwezigheid op het terrein is het feit dat de plaatselijke schaapskudde niet de kans krijgt de jonge plantjes van een aantal interessante bomen en struiken op te peuzelen. Dit geldt met name voor de prachtig frissgroene én droogtebestendige zuidelijke netelboom (*Celtis australis*), de decoratieve rode kornoelje (*Cornus sanguinea*) en ik vermoed ook voor de 8 aanwezige soorten van de orchideeën-familie.

Andreas Brons

Op de website www.stammer.nl is een ander uitvoerig te volgen.

Paul van Eerd: “De Groenkapel is in vergelijking met de Ekokathedraal slechts een kapelletje”

Gastvrij en spannend

Bij de Slegte kwam ik in '91 het boek *Natuur uitschakelen – Natuur inschakelen tegen*. Gelezen heb ik het niet maar de foto's waren heel inspirerend, dat was mijn kennis-making met Le Roy. Later, bij *De Kleine Aarde* (in '92 en '93) ben ik voor het eerst muurtjes gaan stapelen, onder invloed van Le Roy. Met stapelen ging ik door en in '99 begon ik met de Groenkapel in het net geopende Griftpark in Utrecht. De Groenkapel heeft haar naam te danken aan de ligging aan de Blauwkapelseweg en is in vergelijking met de Ekokathedraal slechts een kapelletje.

Vanaf 1999 hebben de vaste vrijwilligers, deelnemers aan team-buildingactiviteiten en ecologisch hoveniers in opleiding zich uitgeleefd met het bouwen van muren, torens, trappen, grondverzet en plantwerk. Het idee van de Groenkapel is dat het nooit af is. De tuin verandert met het jaar, er verdwijnen bouwwerken in het groen, er worden elementen bijgebouwd, het groen wordt groter en groter en krijgt steeds meer vorm. In de Groenkapel zijn bijzondere elementen te ontdekken zoals de draak in het labrynt, een mozaïekbank, een 'amfibietheater' een levend dak van meidoorns en een heuse pick-

nickset van zwerfkeien. Ik vind de Ekokathedraal heel indrukwekkend, maar tegelijkertijd ook somber, niet gastvrij. Van de Groenkapel heb ik geprobeerd een prettige plek te maken, gastvrij en spannend voor kinderen.

Belangrijk voor mij was ook het contact met Ben Veld, de inmiddels overleden initiatiefnemer van de tuinen in het Spijkerkwartier (Arnhem). Van hem leerde ik dat je in een tuin de sociale functie voor de buurt kunt combineren met ruimte voor natuur. Hij deed dat door een open ruimte te creëren met een ring eromheen voor muurtjes, beplanting, natuur.

Ik vind het heel belangrijk om bewust met tijd, plek en ruimte om te gaan. Een ontwerp zelf uitvoeren is essentieel voor me. Mijn bedrijf heet dan ook Buro Buiten Ruimte, vormgeving in uitvoering. Mijn ontwerpen moeten leven, een ontwikkeling doormaken, veranderen en daar wil ik zelf bij zijn. Le Roy zei al van Versailles: “al 300 jaar hetzelfde, wat een verspilling van mogelijkheden”.

Niet alleen de invloed van Le Roy, voor de ontwikkeling van mijn

(Foto: Joop van Hofwegen)

werkwijze waren drie mensen belangrijk:

Ger Londo- voor de planten, het werken met grondsoorten, hoe je natuur in de tuin brengt.

Ben Veld- voor de combinatie van ecologie, spelen en de sociale functie, hoe een tuin in de buurt verankerd kan worden.

Louis Le Roy – natuurlijk voor het stapelen en de tijd, hoe de tuin zich zal ontwikkelen en in de loop der tijd mag veranderen.

Paul van Eerd
eigenaar van Buro Buiten Ruimte

(Foto: Paul van Eerd)

Een tropisch gevoel

Toen ik in 1960 vanuit Suriname kwam en in Groningen biologie ging studeren, keek ik ontzet naar de tuinen: saaie grasveldjes met een rozenperk, hekken als afscheidingen, heel netjes aangeharkt voor het weekend, al het 'onkruid' eruit, nauwelijks diertjes te bekennen.

In Ned. Indië geboren en later opgegroeid in Nw.Guinea en Suriname, was ik heel wat anders gewend. Onze tuin was een verlengstuk van de natuur. Planten en dieren groeiden in een grote variatie en profiteerden van elkaar, samen met ons mensen. In de compost van halfverteerde bananen-bladeren pootte ik mijn paprika's en aubergine's, vlakbij legden landschildpadden hun eieren. Mieren gaven aan dat de ananassen eetrijp waren en mieren en mensen genoten samen van deze vruchten, om maar iets te noemen.

Dat ook in Nederland natuurlijk

Lucy Kurstjens: "Zelfs plek voor 'mijn' Cepaea-slakken!"

tuinieren mogelijk was, leerde ik van Louis Le Roy. Begin jaren '70 werden wij, de medewerkers van het Biologisch Centrum in Haren (Gr.), waar ik inmiddels werkte aan mijn slakken-onderzoek, door Louis Le Roy uitgenodigd. We bezochten niet alleen zijn pas gestarte project in Heerenveen, maar ook de tuin rondom zijn huis in Oranjestad. Dit leek op wat ik in de tropen gewend was geweest! De grond bedekt met allerlei door elkaar groeiende planten, een looppaadje er doorheen, vol vlinders en andere dieren. Vele natuurlijke processen konden hier plaats vinden...

Er was zelfs een groot veld brandnetels, een thuis voor vele soorten dieren, vertelde Le Roy enthousiast en inspiratievol, zelfs plek voor

'mijn' Cepaea-slakken! Dit alles onder een dak van groen van allerlei soorten (fruit)bomen en struiken. Ja, hier kon je met eigen ogen zien wat er van komt, wanneer je de natuur inschakelt en niet uitschakelt zoals in andere tuinen! Deze tuin maakte diepe indruk op mij. Ik zag dat gelukkig ook in Nederland een natuurlijke tuin mogelijk was! Mijn toekomstige tuin zag ik al voor me... Inmiddels genieten we in Nijmegen al 35 jaar van zo'n tuin waar vele soorten planten en dieren en wijzelf in heerlijke harmonie samen leven.

Onder het motto: "behoud de natuur en jezelf, begin in je eigen tuin", adviseert Lucy Kurstjens over natuurlijk tuinieren en ontwerpt ze natuurvriendelijke tuinen.

(Foto's Lucy Kurstjens)

Heilien Tonckens: “Als je je bezig houdt met tuinen moet je dit gewoon gezien hebben!”

De vrijheid van spontane begroeiing

Mijn interesse in Le Roy ontstond in de jaren '70, toen ik in Frederiksoord op de Tuinbouwschool zat. Le Roy was actueel, iedereen had er een mening over! Later, toen ik me bezig ging houden met het kweken van wilde planten associeerden veel mensen wilde planten met het werk van Le Roy. Alsof zijn manier van werken de enige was om het wilde planten aan de gang te gaan.

Le Roy is nog steeds actueel, ook binnen de opleiding Elyseum (2-jarige opleiding voor ecologisch hoveniers). Ik vind vooral het aspect tijd belangrijk. Tegenwoordig moet alles direct klaar, een eindbeeld moet vastliggen. Een project als de Ekokathedraal gaat generaties lang door, en juist de tijd hoort bij het plan. Wij willen altijd controle houden, de natuurlijke successie tegenhou-

den, of versnellen in tuinen en daarbuiten. Hier zie je wat er gebeurt als de successie toegelaten wordt, en de mens een stap opzij doet, dan wordt het spannend. Het is belangrijk dat een ontwerper, maar ook de opdrachtgever zich meer bewust is van de factor tijd. Dat werkt relativerend.

Tijdens de opleiding eco-hovenier bekijken we ook het werk van Le Roy in Lewenborg in Groningen en de Ekokathedraal in Mildam. Twee heel verschillende plekken, waar ieder zijn eigen indrukken uithaalt om mee verder te gaan. De stape-

lingen, de contrasten, het menselijk werk etc. Aan het einde van deze dag krijgen cursisten deze opdracht mee: “Ga nu eens op zoek naar een plek bij jou in de buurt waar de mens eens aanwezig was en al jaren geleden vertrokken is, wat gebeurt er met die plek, wat zie je”. Het zijn prachtige zoektochten waarvan de cursist een beeldverslag maakt. Ze komen uit bij verlaten fabrieken, woonwagenterreinen, bedrijfsterreinen, woningen etc. Zelf ervaar ik bij de Ekokathedraal een gevoel van vrijheid. De vrijheid van spontane begroeiing die z'n eigen gang mag gaan. Ook het proces van verandering, zaailingen die tot bomen op mogen groeien, vroeg of laat om zullen vallen, misschien op een bouwwerk, en daarna weer langzaam verteren. Het is een heel spannende plek, als je je bezig houdt met tuinen moet je dit gewoon gezien hebben!

Boven en onder:
cursisten van de opleiding Elyseum bij de Ekokathedraal (Foto's: Gerard Ganzeboer)

Heilien Tonckens is voormalig eigenaar van wilde plantenkwekerij de Heliant, nu met eigen groenadviesbedrijf en verbonden aan de opleiding Elyseum eco-hovenier

Gerrit Roukens: “Le Roy heeft me gek gemaakt, ‘stapelgek’ wel te verstaan”

De hand-tekening van Le Roy

Het is voorjaar 2002 als middenin de Ekokathedraal Louis Le Roy zijn linkerhand een moment laat rusten op wit karton. Het witte karton is een soort achterflap van het boek ‘Cultuur Natuur Fusie’ waarin een aantal schrijvers hun verhelderend licht laten schijnen op het werk van Le Roy. In het stoffige en met talloze spinnenwebben behangen atelier teken ik in potlood de contouren van zijn rustende hand. Een grote knoestige hand, die ontelbaar veel stenen, tegels en nog veel grotere fragmenten stapelde. Onze blikken kruisen elkaar en ik lees in zijn ogen nog de sporen van ‘natuur uitschakelen, natuur inschakelen’. Een flashback omdat dit boek mij eind jaren tachtig op het spoor zette van de denkbeelden van Le Roy. In die periode heeft Le Roy mij gek ge-

maakt, “stapelgek” wel te verstaan. In Rotterdam is op de educatieve (school) tuin de Enk, vanaf begin jaren negentig, met tussenpozen en op bescheiden schaal gestapeld. Mijn eerste stapeling in 1991 betrof het verwerken van de gesloopte oefenmuur, afkomstig van het tennispark naast de Enk. Inmiddels zijn er vele stapelingen bijgekomen. Ze zorgen in de randen rondom de ‘stadsakker’ voor reliëf en maken de plek voor veel kinderen uitdagend en spannend.

De ontwikkeling van een heuse Ekokathedraal in Rotterdam zou anno 2012 niet misstaan. Le Roy heeft het vaak gehad over het teruggeven van de buitenruimte aan zijn gebruikers. Het toeval wil dat op dit moment bestuurders in veel gemeenten, bewoners meer verantwoordelijkheid willen geven voor hun eigen directe leefomgeving. Zelf met plannen komen en samen vormgeven. Buurtmoestuinen schieten op dit moment als paddenstoelen uit de grond. Tijdelijk

(Foto: Leonie Roukens)

braakliggende percelen worden tot kinderparadijzen omgetoverd. Waarom dus geen Ekokathedraal? Dat de factoren Tijd en Ruimte contractueel voor een langere periode vastgelegd kunnen worden heeft Le Roy in zijn nadagen bewezen. Vrije energie, geleverd door mensen zonder machines, is in Rotterdam volop aanwezig en zal nog groeien naarmate de crisis zich meer laat gelden. Monoculturen, bureaucratie, grootschaligheid en monopolies waren allemaal zaken waar Le Roy tegen ten strijde trok. Nog steeds zijn ze actueel, maar gelukkig ontstaat een groeiende tegenstroom die de menselijke maat sociaal en fysiek weer op de kaart wil zetten. Wie weet stapelen wij in de toekomst alle problemen gewoon op tot een Ekokathedraal.

‘Tuinmeester Gerrit’ Roukens, educatieve tuin ‘de Enk’, Rotterdam